



*A vallási diszkrimináció  
ellen – az esélyegyenlőség  
megteremtéséért*

# A VALLÁSI DISZKRIMINÁCIÓ ELLEN – AZ ESÉLYEGYENLŐSÉG MEGTEREMTÉSÉÉRT

*Tudományos konferencia*

*a lelkiismereti és vallásszabadságról, valamint az egyházakról szóló  
1990. évi IV. törvény húszéves évfordulója alkalmából*

*Budapest, 2010. június 1–2.*

A konferenciát  
az Oktatási és Kulturális Minisztérium Egyházi Kapcsolatok Titkársága,  
a Magyar Tudományos Akadémia Jogtudományi Intézete  
és az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar  
Alkotmányjogi Tanszéke  
közösén rendezte

A konferencia programjának összeállítását koordinálta:  
Dr. Csepregi András

A konferencia szervezési munkáit irányította:  
Dr. Galik Gábor

A kötet szerkesztője:  
Dr. Köbel Szilvia

A szerkesztési munkálatokban közreműködött:  
Nagy Melinda Anna  
M. Környei Éva  
Dr. Corvin Viktória  
Pezenhoffer Ibolya

Kiadó:  
Közigazgatási és Igazságügyi Minisztérium,  
Hungarofest Nemzeti Rendezvényszervező nKft.  
Felelős kiadó:  
Rubovszky Rita

© Közigazgatási és Igazságügyi Minisztérium – 2010

Nyomdai munkák:  
Reménység Alapítvány, Nágocs  
ISBN 978-963-88269-6-1

## TARTALOM

Előszó .....	11
Köszöntő .....	13
CSEPREGI ANDRÁS	
A világi állam szerepe és lehetőségei a vallási alapú diszkrimináció megelőzésében .....	17
ÁDÁM ANTAL	
A magyar állami egyházjog jellemzői .....	35
LEHOCZKYNÉ KOLLONAY CSILLA	
A vallásszabadság védelme a munkaviszonyban .....	41
KUKORELLI ISTVÁN	
A lelkiismereti és vallásszabadságról, valamint az egyházakról szóló 1990. évi IV. törvény születése és sajátosságai .....	69
FAZEKAS CSABA	
Rendszerváltás és egyházpolitika Magyarországon (1987–1990) .....	75
KÖBEL SZILVIA	
A lelkiismereti és vallásszabadságról, valamint az egyházakról szóló 1990. évi IV. törvény módosítására irányuló törekvések 1990 és 2010 között .....	83
SCHWEITZER GÁBOR	
Az állam és az egyház elválasztásának magyarországi szabályozása és gyakorlata .....	105
SZATHMÁRY BÉLA	
Az egyházi határozatok bíróság előtti megtámadásának lehetősége a magyar jogrendszerben .....	113



SCHANDA BALÁZS

Az 1990. évi IV. törvény Európában ..... 123

MAJTÉNYI BALÁZS

A vallásszabadság és a diszkrimináció tilalma ..... 131

PAP ANDRÁS LÁSZLÓ

A vallási és etnikai hovatartozás összefüggései  
a kisebbségi jogvédelem rendszerében ..... 137

VÖRÖS GÉZA

A vallásszabadság gyakorlásának kérdése Magyarországon  
a 17. századtól a 20. század közepéig ..... 163

CZENE-POLGÁR VIKTÓRIA

A szabad vallásgyakorlás kérdései  
a „keleti blokk” államainak alkotmányában ..... 177

JAKAB ATTILA

Republikánus valláspolitikai – Az esélyegyenlőség  
és az antidiszkrimináció egyetlen lehetősége  
Közép-Kelet-Európában ..... 185

RAJKI ZOLTÁN

A kisebb vallási közösségekhez tartozók esélyegyenlősége  
Magyarországon az ezredforduló éveiben,  
a népszámlálás adatai tükrében ..... 203

HOLLÓ PÉTER

Vallási (anti)diszkrimináció gyakorlati tapasztalatai  
egy magyarországi vallási közösség életében  
– latens diszkrimináció? ..... 225

MAGOS ISTVÁN

„A megtestesült türelem” – Kazinczy Ferenc toleranciája  
művei és levelezése fényében ..... 231

LESLIE A. MURAY

Beyond Toleration: Religious Liberty  
in the United States Today ..... 251

---

LENA KUMLIN

General presentation about religious freedom and equality;  
both from a Finnish and European point of view ..... 261

JOACHIM HEISE – JOHANNES GRUHN

Religiöse Anti-Diskriminierung. Eine deutsche Erfahrung ..... 265

SILVANA MOSCATELLI

Religious Symbols in Public Institutions:  
the Case Lautsi v. Italy ..... 275

PATRICK ROGER SCHNABEL

The balancing of conflicting legally protected rights  
in non-discrimination – Art. 4 II of Directive 2000/78/EC  
and the balance between non-discrimination and corporative  
aspects of religious freedom: A German perspective ..... 287

A kötet szerzői ..... 301

## A VALLÁSSZABADSÁG GYAKORLÁSÁNAK KÉRDÉSE MAGYARORSZÁGON A 17. SZÁZADTÓL A 20. SZÁZAD KÖZEPÉIG

A lelkiismereti és vallásszabadság mindenkit megillető alapvető emberi szabadságjog, amelynek zavartalan gyakorlását a Magyar Köztársaság biztosítja – olvasható a magyar parlament által 1990. január 24-én elfogadott *A lelkiismereti és vallásszabadságról, valamint az egyházakról* szóló IV. törvény 1. paragrafusában (§).<sup>1</sup> A törvény értelmében Magyarországon mindenki – és ez vonatkozik a nem magyar állampolgárokra is – szabadon gyakorolhatja vallását, azt elhagyhatja, megváltoztathatja, egyénileg vagy másokkal, nyilvánosan vagy magánkörben vallásos szertartásokon nyilváníthatja, taníthatja. A törvény megszüntette a felekezetek közötti különbséget, vagyis „az egyházakat azonos jogok illetik, és azonos kötelezettségek terhelik”.<sup>2</sup> Ám a magyar jogalkotásban hosszú út vezetett idáig.

A 17. század egyháztörténete Magyarországon a reformáció és az ellenreformáció küzdelmének jegyében telt, aminek kezdete a 16. századra nyúlik vissza. A protestáns egyházi történetírás hagyományosan 1521-re teszi a reformáció lutheri irányzatának hazai megjelenését. Bár az új hit jelentős támogatókra talált még a királyi udvar tagjai között is,<sup>3</sup> a reformáció megjelenése szinte azonnal ellenállást váltott ki. Elsőként a főpapok és a köznemesek emelték fel ellene a szavukat, például Szathmáry György esztergomi érsek és a *Tripartitumot* összeállító Werbőczy István jogtudós, királyi ítélmester.<sup>4</sup>

Az országgyűlés által elfogadott 1523. évi 54. törvénycikk (tc.) fej- és jószágvesztéssel,<sup>5</sup> az 1525. évi 4. tc. 4. §-a máglyahalállal büntette az új hit követőit.<sup>6</sup> A meginduló üldözésnek néhányan áldozatul is estek.<sup>7</sup> A következetes végrehajtás azonban megakadályozták a mohácsi vést követő időszak eseményei, sőt azok inkább kedvezően hatottak a reformáció terjedésére, részben az egyházi és a világi hatalom bénultsága, részben a török engedékeny magatartása, továbbá a vallási megújulás iránti fogékonyság miatt. A három részre szakadt Magyarország területén mindenütt megjelentek a reformáció különböző irányzatai. Erdélyben 1568-ban a

tordai országgyűlés a római katolikus, a lutheránus és a helvét (református) hitűek mellett szabad vallásgyakorlást engedélyezett az unitáriusok számára is.<sup>8</sup>

A reformáció visszaszorítására az első komolyabb kísérlet I. Rudolf magyar király uralkodása alatt történt, amikor is 1604-ben az országgyűlés által már elfogadott törvényekhez utólag hozzátartozták a 22. tc.-et, amely megtiltotta a vallási kérdések országgyűlési tárgyalását, és újra érvénybe léptette a korábbi, protestánsokat sújtó rendelkezéseket.<sup>9</sup> A rudolfi ellenreformációt Bocskai István felkelésének katonai sikere készítette meghátrálásra. Ennek hatására a felkelést lezáró 1606-os bécsi békében már mindenki számára engedélyezték a lutheránus és a helvét hitvallás szabad gyakorlását – a jobbágyok kivételével.<sup>10</sup> Ők csak 1608-ban, II. Mátyás koronázása előtti 1. tc.-ében kapták meg ezt a lehetőséget.<sup>11</sup> Az 1608-as törvényeket az országgyűlés 1647-ben újból megerősítette, és rendelkezett a korábban elfoglalt protestáns templomok egy részének visszaadásáról is.<sup>12</sup> A törvény végrehajtása csak akadozva haladt. E rendelkezések lényegében 1671-ig meghatározó szabályozójává váltak az állam és egyház jogi kapcsolatának.<sup>13</sup>

Erdélyben a helvét vallású fejedelmek egyházpolitikája következtében a református egyház erősödött meg. Bethlen Gábor türelmes valláspolitikáját az őt követő fejedelmek nem követték, így 1638-tól törvény által üldözendőnek tekintették a szombatosokat, 1653-ban pedig a jezsuitáknak kellett az országot elhagyni.<sup>14</sup> Mindezek következtében a fejedelmek helvét vallása Erdélyben lényegében államvallássá vált.<sup>15</sup>

A reformáció-ellenreformáció küzdelme a királyi Magyarország területén a békésebb mederbe terelődött, ami a meginduló katolikus megújulás egyik vezéralakjának, a református felekezetűnek keresztelt, de 1583-ban katolizált Pázmány Péternek köszönhető. A jezsuita rendbe belépett szerzetes barokk stílusú művei, vallási vitairatai, prédikációi számos protestáns főurat és nemest bírtak rá az áttérésre, ami maga után vonta, hogy lassan a birtokaikon élő jobbágyok is katolizáltak. Az esztergomi érseki tisztséget is elnyerő Pázmány tevékenységének eredményeképpen az 1660-as évekre a főúri családok közül mindössze négy maradt meg protestáns hitben.<sup>16</sup> A békes térítést azonban a század második felében fokozatosan kezdte felváltani az egyre erőszakosabb eszközöktől sem visszariadó rekatolizáció, mely főként az 1657-ben trónra lépő abszolutisztikus módszerekkel uralkodó I. Lipótnak volt köszönhető. A meggyengült protestáns rendekkel szemben a katolikus főpapság most hathatós segítséget kapott a királytól. Ehhez csak ürügyet kellett találni, ami nem késett.

A törökellenes háborút lezáró 1664-es dicstelen vassvári békének köszönhetően a bécsi udvar ellen főúri szervezkedés indult Wesselényi Ferenc nádor vezetésével.



Az összeesküvés felszámolásakor a magyar történelemben sokszor emlegetett úgynevezett jogeljátszási elméletet alkalmazták, miszerint a magyarok ezzel a tettekkel elveszítették rendi jogait. Mivel a felkelők között volt néhány protestáns is – bár a vezetők kivétel nélkül mind katolikusok voltak –, ez elegendő okot adott arra, hogy 1671-ben a rendi jogok mellett felfüggeszék a korábbi vallási törvényeket, rendelkezéseket (1606, 1608, 1647), és megfosszák a protestánsokat templomaiktól.<sup>17</sup> Mindezt alátámasztandó ugyanebben az évben született meg Bársony György szepesi prépost könyve, melyben azt kívánta igazolni, hogy az uralkodó nem köteles túrni a lutheránus és a kálvinista vallásfelekezetet az országban.<sup>18</sup> Az 1671-es esztendővel kezdődő évtizedet az említett események miatt a protestánsok gyászévtizednek nevezik.

1671-ben erőszakkal vettek el templomokat Kassán, és bebörtönöztek öt lutheránus lelkészt a szuperintendensükkel együtt. Számos protestáns templom esett áldozatául az erőszakos foglalásoknak, melyeket a katolikus főpapság a karhatalom segítségével vezényelt le. A Wesselényi-féle összeesküvéshez való kötődéssel vádolva számos protestáns nemes ellen indítottak pert, akik a felségárulásért várható büntetés elől kelet felé menekültek a szélnék eresztett végvári katonaság és a protestáns parasztság egy részével: így együtt alkották a kialakuló kuruc sereg magvát.<sup>19</sup>

Az erőszakos rekatolizációs folyamat csúcspontját jelentette, amikor 1673-ban 33, 1674-ben több mint 700 lelkészt idéztek különbírószám elé felségértés és a katolikus hit megsértése vádjával. A valamivel több mint 340 megjelent evangélikus és református lelkész, valamint tanító csak a katolikus hitre való áttéréssel, vagy a hivataláról való lemondással és az ország elhagyásával vállalásával kerülhette el a halálos ítéletet. Sokukat megtörte a vallatás és a börtön, így az utóbbi két lehetőség valamelyikét választották, de a hitükért végsőkéig kitartó harminckettőt 1675-ben gályarabnak adták el. A nemzetközi felháborodásnak köszönhetően a következő évben a még élő huszonhat protestáns lelkész és tanító kiszabadult.<sup>20</sup>

Sopronban 1681-ben az ország ellenállása és Thököly Imre katonai sikereinek hatására az udvar felfüggesztette abszolutista kormányzását, visszaállította a rendi kormányzást, de ekkorra az országgyűlésben a protestánsokból már szinte hírmondó sem maradt. Az elfogadott 25. és 26. tc. az 1606-os és 1608-as törvényekre hivatkozva szabad vallásgyakorlást engedélyezett. Ezt csak bizonyos korlátok között tette, hiszen továbbra is fenntartották a földesurak jogát, hogy engedélyezik-e birtokukon a protestánsok számára vallásuk gyakorlását, vagy sem. Meghatározta azt is, hogy mely településen lehet templomot, iskolát és paplakot építeni az ágostai és a helvét hitvallást követők számára.<sup>21</sup> Ezeket a jogokat a Buda török uralom alóli fel-

szabadítását követően összehívott 1687. évi országgyűlés már nem tartotta elidegeníthetetlennek, hanem azt csak a mindenkori uralkodó kegye által vette biztosított-nak.<sup>22</sup> Ezzel, bár a korábbi korszakokhoz képest enyhébb formában, de folytatódott az országban a rekatolizációs folyamat.<sup>23</sup>

A protestánsok jogaik védelme érdekében az uralkodóhoz folyamodtak, aki 1691-ben kiadta az 1681-es és 1687-es vallásügyi törvények magyarázataként az *Explanatio Leopoldinát*.<sup>24</sup> Ennek egyik legfontosabb és a magyar közjogban addig ismeretlen kitétele az volt, hogy különbséget tett nyilvános és magán-vallásgyakorlás között. Az előbbit az artikuláris helyeken, az utóbbit csak szűk családi körben engedélyezte. A protestánsok kötelesek voltak megfizetni az egyházi adót (a tizedet) a katolikus pap számára, és megtartani a katolikus ünnepeket. Protestáns lelkészek a törvény által meghatározott helyeken kívül nem végezhettek egyházi szolgálatot. Az uralkodó azzal is tovább nehezítette a protestánsok helyzetét, hogy a töröktől visszafoglalt területeken csak a katolikus vallás gyakorlására adott engedélyt.<sup>25</sup> Erdélyben – bár irányítása Bécsbe került át – továbbra is fennmaradt a négy bevett vallás (katolikus, evangélikus, református, unitárius) rendszere.

A Rákóczi-szabadságharc alatt az 1705-ös szécsényi országgyűlés engedélyezte a katolikus mellett az evangélikus és református vallás gyakorlását, és megszüntette a protestánsok artikuláris helyekre történő korlátozását, valamint a földesuraknak a „*cuius regio, eius religio*” alapján gyakorolt jogát.<sup>26</sup> A szabadságharc bukását követően az 1711-es szatmári békében a Habsburgok ígéretet tettek a vallásszabadság megtartására, mégis az 1715. évi 30. tc.-kel visszaállították az előtte lévő időszak szabályozását, figyelmen kívül hagyva a protestánsok jogait biztosító rendelkezéseket.<sup>27</sup> Ennek értelmében az evangélikusok és a reformátusok vallási panaszait csak a királynak és csak a személyüket érintő kérdésben terjeszthették elő, de a vallási közösségüket ért sérelmek orvoslására nem adott lehetőséget a törvény. Az uralkodók tovább folytatták a rekatolizációt a római katolikus papság támogatásával, hogy fenntartsák a birodalomban a katolikus vallás túlsúlyát.

III. Károly magyar király a vallásügy kérdését 1731-ben rendeleti úton kívánta megoldani. Az 1791-ig érvényben maradt, 9 §-ból álló *Carolina Resolutio* lényegében a korábbi, 1681-es, 1687-es és 1691-es jogszabályokat vette alapul, s azok számos pontját megismételte.<sup>28</sup> Megerősítette a nyilvános és a magán-vallásgyakorlat szétválasztását, de az előbbit csak az artikuláris helyeken, az utóbbit csak szűk családi körben, ismerősök jelenléte nélkül engedélyezte. Keresztelést, esketést és temetési szertartást nem artikuláris helyen csak a helyi katolikus plébános végezhetett, részére stóladíjat kellett fizetniük a helyi protestánsoknak. A rendelet alapján tilos

volt katolikusoknak protestáns hitre áttérni, a vegyes házasságot is csak római katolikus pap előtt köthették meg, a protestánsok pedig kötelesek voltak megtartani a katolikus ünnepeket. Előírták az ún. *decretális eskü* letételét, amelytől eddig a protestánsoknál eltekintettek, hiszen szövegében Szűz Máriára és a szentekre kellett esküt tennie az állami hivatalt elnyerő személynek. Ezáltal a nemesség és a szabad királyi városok gazdag polgárai közül a protestánsok kiszorultak a hivatalviselés lehetőségéből. Az 1734-es *második Carolina Resolutio* – mely az első kiegészítéseképpen jelent meg – az eskü kérdésében már engedékenyebb volt. A rendelet alapján elég volt felolvasni a szöveget a protestáns tisztségviselő előtt, neki már nem kellett utánamondania azt.<sup>29</sup>

A protestánsok vallásszabadságának nemcsak az uralkodói dekrétumok szabtak korlátokat, hanem a katolikus egyház rendelkezései is. Vegyes házasságok esetén csak abban az esetben végezte el az egyházi szertartást a katolikus pap, ha a protestáns fél írásban kötelezte magát, azaz reverzálist adott, hogy születendő gyermekeit katolikus hitben fogja nevelni.<sup>30</sup>

Az ellenreformáció tovább folytatódott, bár sokkal békésebb úton, mint a korábbi időszakokban. Az abszolutista kormányzat a katolikus egyházzal és főnemességgel karöltve haladt tovább a rekatolizáció útján. III. Károly unokája azonban szembe került azzal a problémával, hogy vagy folytatja ezt a vallási politikát, és akkor sokan elhagyhatják birodalmát, sőt esetleg felkelés is kitörhet, vagy békét teremt az országban, és a más vallásúakhoz türelemmel közeledik. II. József az utóbbi lehetőség mellett döntött, így a felvilágosult abszolutizmus szellemében uralkodó magyar király 1781-ben kiadta a türelmi rendeletet.<sup>31</sup> Az *Edictum Tolerantiale* azonban magyar közjogi szempontból alkotmányellenesnek minősült, hiszen az országot rendeletekkel nem lehetett kormányozni. II. József rendelete az ágostai és helvét hitvallású evangélikusok, valamint korszakbeli elnevezéssel a görög nem egyesült vallásúak<sup>32</sup> számára komoly előrelépést jelentett az eddigi szabályozáshoz képest, de a magánvallásgyakorlat kifejezést és a katolikus egyház kivételes jogállását nem szüntette meg. Nem artikuláris helyen, ahol legalább száz protestáns család élt, templom, iskola, lelkész- és tanítói lakás építését engedélyezte, melyek fenntartásáról saját maguknak kellett gondoskodniuk. A magánvallásgyakorlat jellegét erősítette az, hogy a templomnak nem lehetett tornya, harangja, és bejárata nem nyílhatott közvetlenül az utca felől.<sup>33</sup> A türelmi rendelet megszüntette a decretális esküt, protestáns vallása miatt senkit sem volt szabad elítélni. A vegyes házasságokat bár továbbra is katolikus pap előtt kötötték, a reverzálist megszüntették. Megkönnyítették a protestáns vallásra történő áttérést. A vegyes vallású családokban a katolikus apának minden

gyermeke, a protestáns apának csak a fiai követték vallását. A rendeletnek köszönhetően a halódó protestantizmus új erőre kapott.

II. József halálos ágyán rendeletei közül hármat nem vont vissza, melyek között ott volt a türelmi rendelet is. A protestánsok úgy érezték, hogy az új uralkodó, II. Lipót trónra lépésekor közjogi helyzetüket kizárólag alkotmányos alapon, törvénybe foglalt formában lehet rendezni.<sup>34</sup> II. Lipót folytatta bátyja türelmes valláspolitikáját, melyet az 1790/91. évi országgyűlésen hozott törvények szentesítése is bizonyít.<sup>35</sup> Az 1791. évi 26. tc. – mely az 1608. és 1647. évi törvényeket vette alapul – engedélyezte a protestánsok számára a szabad és nyilvános vallásgyakorlást, Horvátország kivételével. A protestánsok mentesültek a dekretális eskü letétele alól, a katolikus hitről való áttérésüket az uralkodónak kellett jelenteniük. A vegyes házasságokat továbbra is katolikus pap előtt kellett megkötni. E házasságokkal kapcsolatos perek a római katolikus egyházi bíróságok elé tartoztak, ami azt mutatja, hogy a katolicizmus uralkodó szerepét továbbra is megőrizte. Az országgyűlésen elfogadott 27. tc. a görögkeleti vallást bevett vallásnak ismerte el.<sup>36</sup> Az erdélyi országgyűlés által 1792-ben elfogadott 53. tc. értelmében Erdélyben továbbra is fennmaradt a négy bevett vallás (katolikus, evangélikus, református és unitárius) szabad vallásgyakorlásának joga.<sup>37</sup> Azonban a törvény számos kikaput nyitva hagyott, és sok sérelmet nem orvosolt, amikkel akadályozni lehetett a vallásgyakorlás szabadságát. Például a katolikus apának a fia kötelezően, a protestáns apának a fia csak választhatóan követhette apja vallását, valamint hogy a törvény kihirdetése előtt adott reverzálisok érvényességét nem törölték el.<sup>38</sup>

1792-ben Lipótot I. Ferenc követte a magyar trónon, aki szakított a felvilágosodás eszmeiségével, és konzervatív fordulatot hajtott végre a kormányzásban. Valláspolitikájában a katolicizmust támogatta, széles teret engedve ezzel a protestánsok jogainak megnyirbálására. Adminisztratív eszközökkel akadályozta például a protestáns hitre való áttérést, magasabb hivatali tisztségre protestáns vallású személy kinevezését. A protestánsok számára a külföldi egyetemek látogatását 1819-től megtiltották.<sup>39</sup> Am a legsúlyosabb kérdésként a már eltörölt reverzális került elő ismét. A Helytartótanács már 1792-ben olyan rendelkezést hozott a vegyes házasságban született gyermekek vallásával kapcsolatban, hogy a protestáns fél által 1791 előtt adott írásbeli kötelezvények továbbra is érvényben maradnak.<sup>40</sup> Ha a szülők ezt nem tartották be, hatósági úton még a gyermeküket is elvehették tőlük.<sup>41</sup>

Ezt követően a protestánsok az 1825-től újból összehívott országgyűléseken próbálták sérelmeiket előadni, s ezekre jogorvoslatot keresni. A reformkori diétákon a liberális katolikus követek támogatásával többször is napirendre kerültek val-



lái kérdések. Az 1839/40. évi országgyűlésen mindkét ház elfogadta többek között a reverzálisok tiltását és érvénytelenítését. A törvényjavaslat alapján ezentúl katolikus gyermeket protestáns nevelő is taníthat, vallása miatt senki sem szenvedhet hátrányt akár hivatal betöltésénél, akár birtokjog szerzésénél vagy mestersége gyakorlásánál. Az uralkodó, V. Ferdinánd csak a magyar nyelvű anyakönyvezést szentesítette,<sup>42</sup> a többit visszautasította.<sup>43</sup> A törvény által csak katolikus pap előtt köthető vegyes házasságok problémája meghatározó kérdéssé vált azt követően, hogy 1841-ben XVI. Gergely pápa brévéjében megtiltotta az egyházi áldás kiszolgáltatását reverzális adása nélkül, ami azonban sértette a hatályos magyar törvényeket.<sup>44</sup> Az országos felzúdulás eredményeképpen az 1844. évi 3. tc. jelentősen megkönnyítette a protestáns vallásra való áttérést, érvényesnek fogadta el a protestáns lelkész előtt kötött házasságot, valamint nem volt többé senki által sem vitatható annak a „vallási hovatartozása, akit 18 éves koráig protestáns nevelésben részesítettek”.<sup>45</sup> E törvény nagy előrelépést jelentett a protestánsoknak a katolikusokkal történő egyenjogúsítása felé, amit viszont csak az utolsó rendi országgyűlés törvénykezési munkájával sikerült elérni.

Az 1848-as forradalom győzelmét követően az április 11-én szentesített törvények közül a 20. tc.-kel valósult meg Magyarországon a vallásszabadság teljes kiteljesedése. A 2. § szerint „e hazában törvényesen bevett minden vallásfelekezetekre nézve különbség nélkül tökéletes egyenlőség és viszonyosság állapíttatik meg”.<sup>46</sup> Ettől kezdve megszűnt a katolikus egyház *religio dominans* helyzete. Szabadon lehetett a római katolikus, a református, az evangélikus, az ortodox és a mostantól bevett státust kapott unitárius vallásról áttérni bármelyikre, érvényesek lettek az egymás lelkészei előtt kötött vegyes házasságok, valamint mindenki számára lehetővé vált, hogy egymás felekezeti iskoláiba valláskülönbségtétel nélkül kölcsönösen bejárhasson. Az utolsó erdélyi rendi országgyűlés által hozott 9. tc. a bevett vallások egyenjogúsításáról rendelkezett,<sup>47</sup> így az Erdéllyel történt unió révén az egész Magyar Királyság területén ugyanazok a vallási szabadságjogok voltak érvényben a forradalomnak köszönhetően. A vallási törvények végrehajtására azonban a hadi események következtében nem kerülhetett sor.<sup>48</sup>

A forradalom és szabadságharc leverését követően a bécsi neoabszolutista kormányzat hatalmának helyreállításában igyekezett támaszkodni a katolikus egyházra. I. Ferenc József 1855-ben IX. Pius pápával megkötött konkordátumával visszaállította a katolicizmus államegyház státusát.<sup>49</sup> A Bach-rendszer egyházpolitikájában igyekezett a protestáns egyházak jogait megnyirbálni, önkormányzatukat felszámolni. Ez az 1859-ben kiadott protestáns pátensben öltött testet. Bécs ezzel a pro-



testáns egyházak feletti fokozott állami felügyeletet és ellenőrzést kívánta megvalósítani.<sup>50</sup> A hazai és külföldi tiltakozások hatására az uralkodó 1860-ban visszavonta nyílt parancsát.<sup>51</sup>

1867-ben I. Ferenc József külső és belső okok miatt felhagyott a neoabszolutista kormányzási modellel, s a magyarokkal kötött kiegyezéssel visszaadta az országnak a belső önkormányzatát. Ez lehetővé tette, hogy a vallásügyet újra rendezzék az 1848-as 20 tc.-ben található elvek alapján. A dualista állam valláspolitikai törvénykezelésében az 1868. évi 53. tc. képviselte azt az alapot, melyre a későbbi jogszabályok épültek.<sup>52</sup> A törvény a vallásfelekezetek egyenjogúságáról nem, csak a viszonyosságról rendelkezett, azaz kimondta, hogy nem az állam felé, hanem az egymás közti viszonyban formálhatnak igényt az azonos bánásmódra. Bizonyos szabályok megtartásával, de szabadon lehetett áttérni más vallásra.<sup>53</sup> A vegyes házasságot bármelyik fél papja előtt megkötötték, az érvényes lett. Vegyes vallású családban született gyermekek közül a fiúk az apjuk, a lányok az anyjuk vallását követték, ezzel a reverzálisok kérésének lehetősége megszűnt. E törvénnyel a katolicizmus elvesztette államvallás jellegét, de továbbra is megtartotta kiváltságos helyzetét, amit az is mutat, hogy a dualizmus korszakában az egyházpolitika végrehajtásáért felelős vallás- és közoktatásügyi miniszter csak katolikus lehetett.<sup>54</sup> A szabadelvű kormányok működése alatt a protestánsok egyre több jogosítványt szereztek meg a maguk számára, ezért a katolikus egyház megpróbálta az egyenjogúsítás felé haladó folyamatot akadályozni. Például a katolikus papok a vegyes házasságban született, protestánsnak keresztelendő gyermeket katolikusként vezették be az anyakönyvbe, de nem küldték meg a keresztlevelet az illetékes protestáns lelkésznek.<sup>55</sup> Az 1879. évi 40. tc. 53. §-a<sup>56</sup> és az 1884. évi 24 727. számú kultuszminiszteri rendelet<sup>57</sup> büntetést helyezett kilátásba az „elkeresztelésekért”, illetve a keresztlevelek kiadásának megtagadásáért, amit a katolikus egyház a Szentszék támogatását maga mögött tudva folyamatosan sérelmezett.<sup>58</sup>

Az egyre erősödő konfliktusban a megoldást az 1894/95-ös esztendőben hozott úgynevezett egyházpolitikai törvények jelentették. Az egyre inkább polgárosodó társadalom szekularizációja lehetővé tette, hogy az eddig egyházak által birtokolt jogok – például a születési, házassági anyakönyvezés – átkerüljenek a polgárjog kategóriájába. Az 1894. évi 33. tc. bevezette az állami anyakönyvezést, amely mellett az egyházak természetesen ezt követően is vezethették saját születési, házassági és halálzási anyakönyveiket.<sup>59</sup> A házasságot polgári tisztségviselő előtt kellett megkötöni az 1894. évi. 31. tc. alapján.<sup>60</sup> Persze mindez nem jelentette azt, hogy az egyházi házasságkötés elveszítette volna érvényét, továbbra is kívánatos maradt, de az idők fo-

lyamán inkább annak kiegészítőjévé vált. A katolikus egyház eddig betöltött szerepének gyengítése miatt kárpótlásul az 1894. évi 32. tc.-kel az állam engedélyezte, hogy vegyes házasságban született gyerekek vallásáról a szülők szabadon megegyezhetnek, ami lényegében a reverzális adásának-kérésének lehetőségét teremtette meg.<sup>61</sup> A törvény feltételként csak annyit szabott meg, hogy ezt a magánjogi aktust közjegyző, járásbíró, polgármester vagy főszolgabíró előtt kell megkötni. E törvénynek köszönhetően újra fellángolt a reverzálisokért folytatott harc az egyházak között, amit a fenti kikötés sem tudott megakadályozni.<sup>62</sup>

1895-ben további jogszabályokat fogadtak el vallási kérdésekről. A 42. tc. bevett felekezetté minősítette az izraelita vallást, ezzel hétre nőtt a Magyarországon törvényesen bevett vallási felekezetek száma.<sup>63</sup> Azonban a dualizmus korának legfontosabb valláspolitikai törvénye – melynek alapelemei mindmáig maradandónak bizonyultak – a 43. tc. volt.<sup>64</sup> A jogszabály szerint mindenki követhet bármilyen hitet vagy vallást, ha az nem ellenkezik az ország törvényeivel, közérkölcseivel. Vallásának gyakorlása miatt senkit sem lehet politikai vagy polgári jogaiban korlátozni, de valamilyen törvényi kötelezettsége alól felmenteni sem. Szabadon lehetett vallásfelekezetből ki- illetve belépni. A törvény lehetővé tette, hogy valaki felekezeten kívüli maradjon, bár ezt a jogalkotók sem tartották kívánatosnak, ezért a törvényhez kapcsolódó 56/1896. évi kultuszminiszteri rendelet végrehajtási utasításában rögzítette, hogy a kilépési szándékról a közigazgatási hatóságoknak jegyzőkönyvet kell felvenniük.<sup>65</sup>

A 43. tc. különbséget tett bevett, illetve törvényesen elismert felekezeti státus között. A fent már említett bevett felekezetek „megtartották addigi kiváltságaikat és előjogaikat, egymással szemben teljesen egyenlők voltak, s nemcsak szabadon működhettek, hanem működésükhöz állami támogatást is kaptak (pl. a lelkészeik kongruát, azaz állami fizetéskiegészítést, iskoláikhoz költségvetési támogatást)”.<sup>66</sup> Egyházi vezetőik tagjai voltak a főrendiháznak.<sup>67</sup> Az elismert felekezeteknek a törvény kezei között szintén teljes szabadságot biztosítottak, de csak abban az esetben kaphattak állami támogatást, ha igényelték azt, ami lényegében a működésük lehetőségét jelentette. A törvény szabályozta az elismert vallásfelekezetek megalakításának feltételeit. Ehhez fenn kellett tartani legalább egy egyházközséget, iskolai hitoktatást kellett szervezni, valamint szervezeti szabályzataikat és a közgyűlések jegyzőkönyveit kötelesek voltak bemutatni a kultuszminiszternek, aki vagyonuk és annak kezelése felett főfelügyeletet gyakorolhatott.<sup>68</sup> A törvényesen elismert vallásfelekezeti státust 1905-ben a baptisták, 1916-ban a muzulmánok kapták meg.<sup>69</sup> Létezett a korszakban egy harmadik kategória, mely a törvény szövegében nem jelent meg. Ebbe a kategóriába a túrt felekezetek tartoztak, melyeket más szóhasználattal kis-

egyházaknak, a köznyelvben általában szektáknak neveztek. Működésük az egyesületi és gyülekezési jog általános szabályai alá esett, ami azt jelentette a korabeli szabályozás értelmében, hogy a belügyminiszternek kellett az alapszabályukat bemutatniuk, aki záradékkal látta el azt. A nevezett hitfelekezetek nem kaptak jogi személyiséget, a vagyonszerzést nem engedélyezték számukra, egyházközséget nem alakíthattak, és rendőri felügyelet alatt álltak.<sup>70</sup> A kiségyházak közül csak azokkal szemben lépett fel a hatalom, amelyek a fennálló törvényekkel szembeni hitelveket hirdettek, és nem tettek eleget állampolgári kötelezettségüknek (például fegyverfogás tilalma, vagy hivatali eskü letétele).<sup>71</sup>

Az 1918-as őszirózsás forradalom megpróbálta az államról leválasztani, az 1919-es Tanácsköztársaság pedig megpróbálta felszámolni az egyházakat, de rövid fennállásuk miatt egyiket sem tudták megvalósítani.<sup>72</sup> A Horthy-korszakban nem történt érdemi változás a vallásszabadság kérdésének jogi szabályozásában, lényegében tovább élt a dualizmus vallásjogi rendszere. Minden magyar állampolgár szabadon gyakorolhatta vallását, de a kiségyházakkal szemben ezt az elvet nem tartották be.<sup>73</sup> Rendeletekkel, államigazgatási eszközökkel megvonták tőlük a nyilvános vallásgyakorlás jogát, és rendezvényeiken kizárólag csak a tagjaik jelenhettek meg.<sup>74</sup>

A korszakban az igazán kirívó vallási diszkriminációt a zsidóságnak kellett elszenvednie. A német befolyás erősödésével Magyarországon is meghozták a zsidótörvényeket, melyek közül az első, az 1938. évi 15. tc. 4. §-a még vallási alapon határozta meg, hogy kit tekint annak.<sup>75</sup> A későbbi zsidótörvények már ugyanezt faji alapon tették meg. A jogfosztás egyházpolitikai téren is megjelent, amikor az 1942. évi 8. tc. az izraelita vallásfelekezetet az addigi bevett státusából törvényesen elismert felekezetté minősítette vissza.<sup>76</sup>

A második világháborút követően kialakuló új politikai, társadalmi, gazdasági viszonyok között az egyházak helyzete alapvetően megváltozott. A koalíciós kormányzás időszakában főként az állam és az egyház szétválasztása, a vallásszabadság garantálása, a felekezeti egyenjogúság megvalósítása, az egyházak szabad működésének lehetővé tétele volt a deklaratív cél. A hatalmat magához ragadó kommunista párt az alkotmányban, azaz az 1949. évi 20. tc. 54. §-ában rögzítette írásban, hogy „a Magyar Népköztársaság biztosítja a polgárok lelkiismereti szabadságát és a vallás szabad gyakorlásának jogát”.<sup>77</sup> Ebből természetesen semmit sem tartott meg. A rendszerváltást követően újra kellett gondolni és jogszabályban rögzíteni a vallásszabadság kérdését Magyarországon. Az állam és az egyházak szétválasztását, a lelkiismereti és a vallásszabadság kérdésének érvényesülését az 1990. évi IV. törvény tette lehetővé.

## Jegyzetek

- 1 A törvény szövegét lásd: *Törvények, törvényerejű rendeletek hivatalos gyűjteménye 1990.* I. köt., Budapest, 1991. 5–11.
- 2 A rendelkezést a törvény 15. § (3) bekezdése tartalmazza.
- 3 Elsősorban Mária királyné környezetében élő német előkelőkről van szó. A támogatók között találjuk Brandenburgi György örgróft, aki I. Lajos magyar király rokona, nevelője és gyámja volt. Révész Imre: *Egyháztörténelem. II. könyv. Az ellenreformációtól napjainkig, különös tekintettel a magyar protestantizmus történetére.* Budapest, 1993 (a továbbiakban: Révész, 1993). 5.
- 4 S. Szabó József: *A protestantizmus Magyarországon.* Budapest, 1928 (a továbbiakban: S. Szabó, 1928). 17., 21.
- 5 *Magyar Törvénytár – 1000–1526. évi törvénycikkek.* Budapest, 1899. 825.
- 6 Uo., 829–831. A törvény szövege így fogalmaz: *lutherani comburantur*, azaz a lutheránusok megégetendők.
- 7 Ottlyk Ernő: *Hűség Istenhez és népiünkhez egyházunk történelmében.* Budapest, 1965 (a továbbiakban: Ottlyk, 1965). 15.; Bucsay Mihály: *A protestantizmus története Magyarországon 1521–1945.* Budapest, 1985 (a továbbiakban: Bucsay, 1985). 18.; Péter Katalin: *A reformáció: kényszer vagy választás?* Budapest, 2004. 68.9
- 8 Molnár Antal: *Keresztény egyházak (1526–1699).* In Szentpéteri József (főszerk.): *Magyar Kódex.* 3. köt. *Szultán és császár birodalmában. Magyarország művelődéstörténete, 1526–1790.* Budapest, 2000 (a továbbiakban: Molnár, 2000). 303.
- 9 *Magyar Törvénytár – 1526–1608. évi törvénycikkek.* Budapest, 1899. 955–957.; Bucsay, 1985. 87.
- 10 *Magyar Törvénytár – 1526–1608. évi törvénycikkek.* Budapest, 1899. 961.; Gergely Jenő–Kardos József–Rottler Ferenc: *Az egyházak Magyarországon.* Budapest, 1997 (a továbbiakban: Gergely–Kardos–Rottler, 1997). 80.
- 11 *Magyar Törvénytár – 1608–1657. évi törvénycikkek.* Budapest, 1900. 9.
- 12 Uo., 421–425.; Ottlyk, 1965. 68.
- 13 Molnár, 2000. 306.
- 14 *Magyar Törvénytár – 1540–1848. évi erdélyi törvények.* Budapest, 1900. 15–17.
- 15 Bucsay, 1985. 107.
- 16 Gergely–Kardos–Rottler, 1997. 75–76. Pázmány tevékenysége kapcsán joggal állították a kortársak, hogy „protestáns Magyarországon született, és katolikus Magyarországon halt meg”. Révész, 1993. 24.
- 17 Ottlyk, 1965. 83.
- 18 Karácsony János: *Magyarország egyháztörténete főbb vonásaiban 970-től 1900-ig.* Budapest, 1985. 147–148.
- 19 Bucsay, 1985. 112–113.



- 20 S. Szabó, 1928. 58–60.; Ottlyk, 1965. 83–84.
- 21 1681. évi 26. tc. 1–19. §. *Magyar Törvénytár – 1657–1740. évi törvényczikkek*. Budapest, 1900. 285–287.
- 22 1687. évi 21. tc. *Magyar Törvénytár – 1657–1740. évi törvényczikkek*, i. m., 349–351.
- 23 Ember Győző, Heckenast Gusztáv (főszerk.): *Magyarország története 1686–1790*. I. köt. Budapest, 1989. 98.
- 24 S. Szabó, 1928. 62–63.; Bucsay, 1985. 124–125.
- 25 Katus László: *Vallások, egyházak (1699–1790)*. In Szentpéteri József (főszerk.): *Magyar Kódex*. 3. köt. *Szultán és császár birodalmában. Magyarország művelődéstörténete, 1526–1790*. Budapest, 2000 (a továbbiakban: Katus, 2000). 326.
- 26 Ottlyk, 1965. 88.
- 27 *Magyar Törvénytár – 1608–1657. évi törvényczikkek*. Budapest, 1900. 463–465.; Bucsay, 1985. 127.; Csohány János: *Magyar protestáns egyháztörténet, 1711–1849*. Debrecen, 1994 (a továbbiakban: Csohány, 1994). 21–22.
- 28 Csohány, 1994. 24–30.; Gergely–Kardos–Rottler, 1997. 101–102.
- 29 Katus, 2000. 327. A rendeletben engedélyezték az evangélikusok és a reformátusok számára, hogy négy-négy szuperintendenst – a magyarországi protestáns püspökök elnevezése volt a 20. századig – választhassanak a maguk számára az egyházkerületek vezetésére.
- 30 Révész, 1993. 43–44.
- 31 Ottlyk, 1965. 117.; Bucsay, 1985. 149–151.; Csohány, 1994. 62–67.
- 32 Az 1868. évi 9. tc. elfogadásáig a bizánci rítusú, önmagát ortodoxnak, szlávul pravoszlávnak nevező egyházat görög nem egyesültnek hívták. E törvénytől kezdve a görögkeleti elnevezést használták.
- 33 Ember Győző, Heckenast Gusztáv (főszerk.): *Magyarország története 1686–1790*. II. köt. Budapest, 1989. 1137–1138.
- 34 Bucsay, 1985. 152.
- 35 *Magyar Törvénytár – 1740–1835. évi törvényczikkek*. Budapest, 1901. 169–179. Az 1790–2005 közötti időszak vallási kérdéseit rendező, és ahhoz kötődő jogszabályok szövegeinek legújabb, legalaposabb válogatását nyújtó kötet: Balogh Margit–Gergely Jenő: *Állam, egyházak, vallásgyakorlás Magyarországon, 1790–2005*. (Dokumentumok.) I. köt., 1790–1944. II. köt., 1944–2005. Budapest, 2005 (a továbbiakban: Balogh–Gergely, 2005).
- 36 *Magyar Törvénytár – 1740–1835. évi törvényczikkek*. Budapest, 1901. 179.
- 37 Balogh–Gergely, 2005. I. köt. 145.
- 38 Bucsay, 1985. 105.
- 39 Csohány, 1994. 105–106.
- 40 Csak a protestáns fél által adott reverzálisnak volt jogereje, a katolikus házastárs hiába tett írásbeli kötelezvényt.



- 41 Balogh–Gergely, 2005. 148.
- 42 1840. évi 6 tc. 7 §. *Magyar Törvénytár – 1835–1868. évi törvénycikkek*. Budapest, 1896. 92.
- 43 Csohány, 1994. 109–110.; Mérei Gyula (főszerk.): *Magyarország története 1790–1848*. II. köt. Budapest, 1983. 856–857.
- 44 Fazekas Csaba: Batthyány Lajos egyházpolitikai nézetei a reformkorban. *Kisebbségkutatás*, 2007/3. Ehhez a kérdéshez kapcsolódik, hogy 1841-ben házasságkötésekor az evangélikus Kossuth Lajos nem kívánt reverzálist adni, ezért a budapesti belvárosi plébánia papja megtagadta az áldást, ami országos felháborodást váltott ki. Fabinyi Tibor: *Dunántúli forgácsok Kossuth Lajos életéből*. *Dunántúli harangszó*, 2002. szeptember.
- 45 *Magyar Törvénytár – 1835–1868. évi törvénycikkek*. Budapest, 1896. 199.
- 46 Uo., 243.
- 47 Ezzel a törvénnyel került a bevett vallásfelekezetek közé Erdélyben a „nem egyesült görög szertartású”, azaz ortodox egyház. *Magyar Törvénytár – 1835–1868. évi törvénycikkek*. Budapest, 1896. 268.
- 48 Ottlyk, 1965. 227.; Csohány, 1994. 135–136.
- 49 Gergely–Kardos–Rottler, 1997. 136.
- 50 Balogh–Gergely, 2005. 215–230.
- 51 S. Szabó, 1928. 80.; Révész, 1993. 66.
- 52 *Magyar Törvénytár – 1835–1868. évi törvénycikkek*. Budapest, 1896. 506–508.
- 53 A törvény 2. §-a alapján mindenki, aki a 18. életévét betöltötte, szabadon áttérhetett. A nők, ha még nem érték el ezt a korhatárt, a férjhez menetelük időpontjától élhettek ezzel a lehetőséggel.
- 54 Gergely–Kardos–Rottler, 1997. 144; Katus László: Vallások és egyházak a polgári Magyarországon. In Szentpéteri József (főszerk.): *Magyar Kódex. 5. köt. Az Osztrák–Magyar Monarchia. Magyarország művelődéstörténete, 1867–1918*. Budapest, 2001 (a továbbiakban: Katus, 2001). 298. Ez a gyakorlat 1951-ig, a Vallás- és Kultusz Minisztérium fennállásáig megmaradt.
- 55 Bucsay, 1985. 207.
- 56 *Magyar Törvénytár – 1879–1880. évi törvénycikkek*. Budapest, 1896. 200.
- 57 Balogh–Gergely, 2005. 393–394.
- 58 Révész, 1993. 66–67.; Hanák Péter (főszerk.): *Magyarország története 1890–1918*. I. köt. Budapest, 1983. 73–76.
- 59 *Magyar Törvénytár – 1894–1895. évi törvénycikkek*. Budapest, 1897. 195–214.
- 60 Uo., 174–193. Ezzel természetesen lehetővé vált a házasság felbontása is.
- 61 *Magyar Törvénytár – 1894–1895. évi törvénycikkek*. Budapest, 1897. 194–195.
- 62 Bucsay, 1985. 208–209.
- 63 *Magyar Törvénytár – 1894–1895. évi törvénycikkek*. Budapest, 1897. 305–306. A zsidóság politikai

- és polgári jogi értelemben vett egyenjogúsítása már 1867-ben megtörtént a 17. tc.-kel. Uo., 237.; Venetianer Lajos: *A magyar zsidóság története. különös tekintettel gazdasági és művelődési fejlődésére a XIX. században.* Budapest, 1986. 245–251.
- 64 *Magyar Törvénytár – 1894–1895. évi törvénycikkek.* Budapest, 1897. 306–315.
- 65 Balogh–Gergely, 2005. 463.
- 66 Gergely–Kardos–Rottler, 1997. 147.
- 67 A protestáns egyházak vezetői csak 1885-ben, a 7. tc. által lettek a főrendiház tagjai. Balogh–Gergely, 2005. 396.; Bucsay, 1985. 207.
- 68 Balogh–Gergely, 2005. 456–459.
- 69 A baptisták a 77092/1905. számú kultuszminiszteri rendelettel nyerték el az elismert státust. *Magyarországi Rendeletek Tára, 1905.* Budapest, 1905. 1364–1454. A muzulmánok az 1916. évi 17. tc.-kel lettek elismert felekezetté Magyarországon. *Magyar Törvénytár – 1916. évi törvénycikkek.* Budapest, 1917. 72.
- 70 Fazekas Csaba: *Kisegyházak és szektakérdés a Hortby-korszakban.* Budapest, 1996 (a továbbiakban: Fazekas, 1996). 16–18.
- 71 Gergely–Kardos–Rottler, 1997. 148.; Tomisa Ilona: Népi vallásosság. In Szentpéteri József (főszerk.): *Magyar Kódex. 5. köt. Az Osztrák–Magyar Monarchia. Magyarország művelődéstörténete, 1867–1918.* Budapest, 2001. 321.
- 72 Gergely Jenő: Az egyházak 1918–19-ben. In Szentpéteri József (főszerk.): *Magyar Kódex. 6. köt. Magyarok a 20. században. Magyarország művelődéstörténete, 1918–2000.* Budapest, 2001. 293–294.
- 73 Szigeti Jenő: A kisebb magyarországi egyházak. In Lendvai L. Ferenc (szerk.): *A magyar protestantizmus, 1918–48. Tanulmányok.* Budapest, 1986. 205–215.
- 74 Fazekas, 1996. 18.
- 75 *Magyar Törvénytár – 1938. évi törvénycikkek.* Budapest, 1939. 138. Nem tartozik ebbe a tárgykörbe a numerus clausus, mert az nem vallási alapon, hanem népfaj, nemzetiség alapján tett különbséget. Balogh–Gergely, 2005. 554–555.
- 76 *Magyar Törvénytár – 1942. évi törvénycikkek.* Budapest, 1943. 39–42.
- 77 *Törvények, törvényerejű rendeletek hivatalos gyűjteménye, 1949.* Budapest, 1950. 8.